

Бурдейна Т. Л. – аспірантка кафедри філософії і соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

УДК: 130.2

ЕТНОКОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД В ОСВІТІ

Стаття присвячена питанням етнокомунікативності в освіті. Зазначені основні принципи етнокомунікативного підходу та проаналізовані методи і прийоми впливу на національні почуття, свідомість і поведінку.

Ключові слова: *етнокомунікативний підхід, етнос, принцип детермінізму, принцип особистісного підходу, принцип єдності свідомості і діяльності, національні почуття, етноїдема, етнотекст.*

ЭТНОКОМУНИКАТИВНЫЙ ПОДХОД В ОБРАЗОВАНИИ

Статья посвящена вопросам этнокоммуникативности в образовании. Выделены основные принципы этнокоммуникативного подхода и проанализированы методы и приемы влияния на национальные чувства, сознание и поведение.

Ключевые слова: *этнокоммуникативный подход, этнос, принцип детерминизма, принцип личностного подхода, принцип единства сознания и деятельности, национальные чувства, этноидея, этнотекст.*

ETHNOCOMMUNICATIVE APPROACH IN EDUCATION

The article is devoted to questions of ethnocommunication in the education. Main principles of ethnocommunicative approach, methods and positions of influence to national feelings, consciousness and behavior are analyzed.

Keywords: *ethnocommunicative approach, ethnic group, principle of determinism, principle of personal approach, principle of the unity of consciousness and activity, national feelings, ethno text.*

Сучасний освітній простір вимагає від студентів і викладачів певних комунікативних умінь і навичок. В умовах Болонського процесу у підвищенні мобільності і конкурентоспроможності важливою є етнокомунікативна освіченість. Адже «Болонський процес – це процес саме культуротворчий, що продукує культурну політику, яка здатна інтегрувати різнобарвні національні освітні програми, що, в свою чергу, стимулює уніфікацію освітнього процесу і, в той же час, не пригнічує розвиток і усвідомлення національної самосвідомості молодого покоління тих країн, в яких він реалізується» [3].

У багатьох навчальних закладах викладачам доводиться працювати із різним за своїм етнічним складом контингентом. У одній групі (класі) можуть навчатись представники різних етнospільнот. Тому, на нашу думку, викладач має бути професійно підготованим і зорієнтованим на специфіку етнокультурної комунікації задля запобігання комунікативних невдач та подолання комунікативних бар'єрів у колективі.

Мета дослідження – виявити методологічну специфіку і складові етнокомунікативного підходу. Адже, між мовною особистістю і національним характером існує певний зв'язок.

Важливість етнокультурного виховання обумовлена і тим, що контингент українських шкіл і вузів є досить багатонаціональним. Тому особливе значення у формуванні гармонійно розвинутої і конкурентоспроможної особистості відіграє комунікативна компетентність. Це поняття позначає певну систему знань, які використовуються у процесі комунікації, зокрема, знання символічних систем та правил їх функціонування, а також принципів міжкультурної взаємодії [7 с. 115-124]. Володіння комунікативною компетентністю є одним із важливих завдань етнокомунікативного підходу в освіті взагалі. Оскільки комунікативна компетентність – це також і володіння складними комунікативними навичками і вміннями, формування адекватного сприйняття інформації у процесі комунікації (міжетнічної зокрема). Вона включає в себе також певні знання традицій, звичаїв, дотримання етикетних норм, орієнтацію в комунікативних засобах, які є властивими національному, становому менталітету і знаходять вираження у рамках певної професії [5].

Як зауважив О. Потебня: «Якщо мова школи відрізняється від мови сім'ї, то слід очікувати, що школа і домашнє життя не будуть гармоніювати, але будуть стикатися і боротися одна з одною» [2, с.83]. Таким чином, викладач має сприяти мовленнєвій адаптації учня в іншомовному колективі, допомогти у адекватному сприйнятті інформації.

Етнокомунікативний підхід включає в себе аналіз різноманітних засобів спілкування. Серед інформаційно-комунікативних технологій, які змінили і сам процес спілкування, можна виокремити такі, як мова, писемність, друк, радіо, телебачення, телефон, комп'ютерні технології. Постійно змінюється й удосконалюється спосіб передачі інформації, пришвидшується обмін не лише елементарними повідомленнями, а й передачею певних знань, орієнтирів, ціннісних і духовних надбань. При чому у кожного народу цей процес має свої специфічні риси. Проте, усі різноманітні комунікативні способи можна розділити на три великі групи: усні, писемні і візуальні (виражаються за допомогою невербальних засобів спілкування).

Зазначимо, що етнокомунікативний підхід в освіті - це, перед усім, підхід, який спрямований на формування в учнів (студентів) смислового сприйняття етнічно забарвлених кодів (етноейдем, етнотексту тощо). Він вивчається на міждисциплінарному рівні і включає в себе комплекс методів запозичених із різних наук, передусім, етнокультурології, етнопедagogіки, етнопсихології, етнолінгвістики, лінгвофілософії, етнології, соціології тощо. Етнокомунікація вивчає мову і паралінгвальні явища у контексті еткультурних і етнопсихологічних чинників, їх співвідношення з культурою, а також у процесі міжкультурної комунікації. Поняття «етноейдема» (гр. *ethnos* — народ і *eidos* — образ, форма, сутність) та «етнотекст» є лінгвофілософськими. У процесі комунікації етноейдема виражає «наскрізні словесно-образні лейтмотиви дискурсу або тексту; закріплені культурою в словах (зворотах) мовного коду емоційні стани та ситуації, притаманні певному етносу; специфічні національно-образні емоційні концепти» [1]. А «етнотекст — текст, мовний код котрого (мова) є рідним для автора — носія певних етнокультурних рис, в структурі та семантиці одиниць якого відбилися особливості світосприйняття (мовна картина світу) конкретного етносу» [1].

Важливим аспектом дослідження особливостей етнокомунікативного підходу є розкриття специфіки його основних принципів. Оскільки для адекватного усвідомлення конкретних етнічних феноменів необхідно зрозуміти найбільш загальні і специфічні умови, які їх породили. У цьому допоможе *принцип детермінізму*, який показує причинну обумовленість психології нації і її залежність від об'єктивних природних, економічних, соціальних та інших факторів, які мають місце у процесі формування тієї чи іншої етнічної спільноти і впливають на особливості комунікації. *Особистісний підхід*, який вимагає враховувати при вивченні будь-яких етнопсихологічних феноменів, що їхнім носієм завжди є, по-перше, конкретна особистість, і, по-друге, представник конкретного етнічного суспільства, з характерними для нього почуттями, думками, волею, ціннісними орієнтаціями тощо. *Гносеологічний підхід* до аналізу і осмислення комунікативних особливостей етносів орієнтує на ретельне вивчення і зіставлення соціально-історичного різноманіття процесів розвитку однієї нації або народу на відміну від інших. «З однієї сторони, загальні закономірності конкретної діяльності формують в психології суб'єктів їх здійснення загальні уявлення і стереотипи. З іншої – у представників різних етносів психологічні риси і особливості національної самосвідомості вносять визначену своєрідність і в елементи, форми, результати самої діяльності» [12].

Як зазначає Л. М. Маєвська, «у результаті етногенезу кожен народ створює власну систему виховання, ефективність якої забезпечується дотриманням принципом природовідповідності та здатністю зберігати в інтересах саморозвитку етнічне середовище. Категорії «етнокультурне середовище» і «виховання» перебувають в діалектичному взаємозв'язку: як дія та умова, що впливає на якість цієї дії, взаємодії. Названа обставина підтверджує необхідність досліджень, що спрямовані від загального до конкретного – від національно зорієнтованого виховання в загальному вигляді до етнокультурного в певному етнічному просторі. Разом з тим, необхідне й історико-педагогічне вивчення етапів розвитку зазначеного поняття» [6]. Таким чином, процес етнокомунікації знаходиться у постійному становленні, поєднуючи у собі новаторські прийоми із наслідуваними у продовж віків культурними традиціями, які в свою чергу є орієнтованими як на сам освітній процес, так і на кожного носія етносу окремо.

Крім цього існує цілий комплекс методів і прийомів впливу на національні почуття, свідомість і поведінку – історично і соціально обумовлені народні способи вирішення завдань навчання і виховання підрастаючого покоління, які склались стихійно.

Метод із точки зору філософії становить собою спосіб теоретичного або практичного усвідомлення дійсності. Народні методи і прийоми впливу на розум і емоції дитини є одними із головних питань предмету етнопедагогіки і етнопсихології. До етнопедагогічних і етнопсихологічних методів і прийомів взаємодії в процесі етнокомунікації під час вирішення завдань виховного характеру належать такі, як *переконання* (доведення і роз'яснення доцільності використання певного мовного коду, етноейдем тощо, які впливають на формування власної позиції і реалізуються через такі педагогічні прийоми, як позитивний приклад, діалогічні форми (бесіда), монологічні форми (розповідь)); *приклад* (одна із форм переконання, за твердженням Сенеки "довгий шлях через настанови, короткий – через приклад"; зразок, те, що варто наслідувати; часто результатом позитивного прикладу стає ідеал, як рушійна сила для розвитку особистості); *вимога* (прохання або побажання, яке не припускає заперечень), *наказ* (обов'язкове для виконання розпорядження), *роз'яснення* (пояснення певного матеріалу зі з'ясуванням поставлених питань); *повір'я* (зразки малого епічного жанру (легенди, перекази), основані на культурних надбаннях етноспільноти, які пояснюють народні уявлення про зв'язки між явищами навколишнього світу і долею людини), *привчання* (організація виховної діяльності планомірного і регулярного виконання вихованцями обов'язкових дій для сприяння формуванню стійких звичок у поведінці), *вправи* (систематичний розвиток певних якостей на основі спеціальних завдань), *побажання* (висловлене, виражене бажання здійснити, одержати, здобути і т. ін. що-небудь), *благословління* (одночасно і згода, схвалення чи дозвіл і, разом із тим, побажання, напутствування), *прохання* (як ввічливе спонукання до дії), *порада* (повчання, вказівка на певну дію); *натяк* (прийом, який спрямовує на правильне вирішення поставленої мети, створює догадки, але не розкриває повністю, а свідомо приховує думку), *заборона* (категорична вимога, яка не дозволяє виконувати певну дію), *навіювання* (психологічний вплив викладача на учня, який може виражатись у формі переконання, прохання або наказу, і має за мету зміну певних ціннісних орієнтацій, установок, вчинків людини, яка є об'єктом навіювання) [1; 9; 12].

Амплітуда впливу таких методів на почуття, свідомість, поведінку дітей і дорослих представників конкретної етнічної групи дуже велика і передбачає підключення під час педагогічного спілкування вихователів і вихованців різноманітних емоцій, починаючи від позитивних (похвала) через ряд нейтральних і навіть до негативних (погроза, прокляття). Практична реалізація вказаних методів у кожному конкретному випадку своєрідна і залежить від етнічної специфіки, педагогічного досвіду і таланту вихователя [12].

Особливістю етнокомунікативного підходу в освіті є сприяння усвідомленню та засвоєнню молодим поколінням культурних надбань тієї етноспільноти, вихідцями з якої вони є. Інтеркультурна комунікація «намагаючись налагодити діалог між культурами ... переводить їх у площину транскультурного гіпертексту» [11, с. 53].

Слід зазначити, що важливу роль у процесі етнокомунікації відіграють антропологічні і культурні передумови, які дають змогу адекватно сприймати своєрідність семантичних і символічних значень певних етнічних понять, які функціонують в освітньому просторі.

Залежно від комунікативної ситуації під час обміну інформацією між представниками різних етноспільнот на перше місце може виходити «або необхідність познайомитись із чужою символікою, або необхідність донести свою власну символіку до носіїв іншої культури» [4, с. 83].

У всіх народів однією із найбільш дієвих форм використання народно-педагогічних методів виховання були засоби словесні, такі, як прислів'я, приказки, пісні, казки, епічні твори, а також національно особливі фольклорні феномени. Вони і виступають об'єктами етнокомунікації.

Місткі образи та ідеї фольклорної педагогіки, залежно від обставин і приводу виконання, залежно від жестів, інтонації, міміки, цільової педагогічної установки стають ситуативно значущими виховними важелями. Так, порівняння у прислів'ях і приказках із одним і тим самим об'єктом залежно від поставленої мети і ситуативних обставин може прозвучати іронічно (насмішка), нейтрально (порада), із образою (дорікання), доброзичливо (приклад, похвала) тощо. Як правило, лише одна згадка відповідного імені або події викликає у свідомості об'єкта взаємодії цілий ряд асоціацій і висновків, спрямовує його у необхідне поведінкове русло, так як народна символіка і образність, пронизуючи усю духовну і матеріальну культуру, проникають із самого дитинства у кров і плоть людини, тому навіть підліток може сприймати не лише прямий сенс настанови, яка прозвучала у його адресу, але і її переносне глибинне значення [12.]. Символічне і своєрідне

семантичне значення пов'язане із конотативною зоною мови, тобто такою, яка «містить інформацію про стійкі у представленій національній традиції асоціації, котрі викликані у колективній мовній свідомості різноманітними об'єктами довколишнього світу» [4, с. 83].

Наприклад, образ вовка для слов'ян завжди асоціювався із силою, але ніколи не з розумом. Згадаємо ряд казок, де вовк виступає об'єктом насмішок і є завжди обдуреним («Колобок», «Семеро козенят», казка про «Трьох поросят» тощо). Проте, для американців вовк – уособлення не лише сили, але й вірності («Лобо володар Курумпо», «Альфа і Омега» тощо).

Національно-культурна конотація слова своєрідно забарвлює, надає додаткових стилістичних й семантичних значень і відтінків позначуваних реалій, які «породжені неповторним для кожного етносу осмисленням "культурних предметів"» [1].

Також прикладом можуть слугувати і мандрівні сюжети у народній творчості і художній літературі, адже «вони є глибоконаціональними, оскільки важливим є не стільки те, що осмислюється і передається засобами мови, скільки те, як осмислюється і членується певною мовою конкретний сюжет» [2, с. 83].

Таким чином, можна зробити висновок, що символічно забарвлена лексика кожної етнопільноти є результатом конотативного (асоціативного) компоненту мови. При цьому багато аспектів питань міжкультурних та міжетнічних непорозумінь можуть входити до області мови, «оскільки саме у манері розмовляти, у мовленнєвому етикеті, у самій стилістиці мовлення проявляється багато особливостей національного образу думки. З цієї причини успіх ділового контакту із представником іншої національної культури може значною мірою визначатись знанням мови цієї культури» [4, с. 87].

Як зазначає М. Триняк, саме гуманітарні науки і філософія є основою культурного саморозвитку особистості, «вони повинні посилювати свою риторичну складову, сприяти пробудженню творчих сил людини, спонукати її до практичних дій, зрештою посилювати її здатність до орієнтації у соціальному універсумі та універсумі навчального знання» [11, с. 83].

Отже, етнокомунікативний підхід в освіті спрямований здебільшого на носія етнічного коду народу, і є комплексним підходом, який ґрунтується на усвідомленні аксіологічних норм і характеристик у навчально-виховному процесі, сприяє збереженню національної мови, а також етнокультурного спадку, допомагає відродити, розвивати і формувати основи міжособистісного спілкування на основі «діалогу культур», сприяти розумінню етнокультурної концептосфери. Успіх комунікації між представниками різних етносів залежить від доцільного підбору методів і прийомів під час навчання і виховання.

Актуалізація етнокомунікативних питань підкреслює ключову роль освіти у збереженні нації, її генофонду: виховання і становлення особистості учнів на основі етнічних традицій, оскільки виховні ідеї будь-якого народу пройняті національністю більше, ніж що-небудь інше. У традиційній культурі будь-якого народу закладений багатий виховний потенціал. Включення до освітніх практик основ етнокультурної освіти також сприяє розвитку інтересу до культур інших народів, оскільки міжкультурна комунікація містить у собі потужний освітній потенціал, а мова виступає не просто як певна знакова система, а й реалізується у мовленні як вербалізована система світогляду певного етносу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації [Електронний ресурс] / Флорій Сергійович Бацевич. — Режим доступу: <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com>
2. Бацевич Флорій. Духовна синергетика рідної мови: Лінгвофілософські нариси: монографія / Флорій Бацевич. — К.: ВЦ «Академія», 2009. — 192 с. (Серія «Монограф»).
3. Коперсак К. В. Болонський процес — феномен крос-культурної комунікації сучасного Європейського освітнього простору [Електронний ресурс] / К. В. Коперсак. — Режим доступу: <http://uadocs.exdat.com/docs/index-477422.html?page=8>
4. Корнилов А. О. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / А. О. Корнилов / - М.: ЧеРо, 2003, 349 с.
5. Куницына В. Н., Казаринова Н. В., Погольша В. М. Межличностное общение / В. Н. Куницына, Н. В. Казаринова, В. М. Погольша. — СПб.: Питер, 2001. — 544 с.

© *Дорожко І. І.*

6. Маєвська Л. М. Етнокультурне виховання: погляд на проблему [Електронний ресурс] / Л. М. Маєвська. — Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/4319/1/етнокультурне_виховання.pdf
7. Персикова Т. Н. Межкультурная коммуникация и корпоративная культура: Учебное пособие / Т. Н. Персикова. — М.: Логос, 2002. — 224 с.
8. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації / Георгій Георгійович Почепцов. — К.: Видавничий центр "Київський університет", 1999. — 308 с.
9. Словник української мови: В 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — Київ: Наукова думка, 1970—1980 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://sum.in.ua/>
10. Степико М. Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз) / Михайло Степико. — К.: Товариство «Знання», КОО, 1998. — 251 с.
11. Триняк М. В. Інтеркультурна комунікація в освіті: тенденції розгортання у сучасних соціокультурних контекстах: автореферат дис. ... доктора філос. наук: 09.00.10 / Майя Вікторівна Триняк. — Харків, 2011. — 431 с.
12. Этнопсихологический словарь / Под редакцией В. Г. Крысько. — М.: Московский психолого-социальный институт, 1999. — 343 с.

Дорожко І. І. — кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

УДК 37.013.73:392.3

РОДИНА ЯК ВИХОВНА РЕАЛЬНІСТЬ: ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Концептуалізація родинного виховання має свої змістовні одиниці, вони надають можливості осягнути проблематику періоду їх виникнення. Тому, загальний синтез перелічених аспектів філософсько-антропологічної концептуалізації родинного виховання дозволяє осягнути проблематику становлення та існування сім'ї.

Ключові слова: родинне виховання, сім'я, особистість.

СЕМЬЯ КАК ВОСПИТАТЕЛЬНАЯ РЕАЛЬНОСТЬ: ФИЛОСОФСКО-АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Концептуализация семейного воспитания имеет свои содержательные единицы, они предоставляют возможности постичь проблематику периода их возникновения. Поэтому, общий синтез перечисленных аспектов философско-антропологической концептуализации семейного воспитания позволяет понять проблематику становления и существования семьи.

Ключевые слова: семейное воспитание, семья, личность.

FAMILY EDUCATIONAL IN REALITY: ANTHROPOLOGICAL PRINCIPLES STUDY

Conceptualization of family education has meaningful units, they provide opportunities to understand problems of the period they occur. Therefore, the total synthesis of these aspects of philosophical and anthropological conceptualization of family education can understand the problems of the formation and existence of the family.

Keywords: family education, family, personality.

Філософські дослідження, включаючи вивчення філософсько-антропологічного матеріалу, сприяють створенню цілісної та динамічної картини поглядів на сім'ю і родинне виховання. Філософсько-антропологічна концептуалізація родинного виховання та сімейних відносин обумовлена вже самим предметом дослідження, таким глибинним і об'ємним підходом, при якому сім'я, родина характеризується як «елемент соціальної структури», «клітина суспільства», «найбільш складна форма соціальної спільності» і т.д.

Вивчення та дослідження філософсько-антропологічних концепцій, їх цінність, вважається неможливим якщо розглядати ці концепції статично, в їх сучасному дискурсі: будь-яка філософсько-